

İKİNCİ MEŞRUTİYET VE ATIF BEY

Dr. BEDİ N. ŞEHSUVAROĞLU

Istanbul Üniversitesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Doçenti

İlk defa 7 Zilhicce 1293 (1876) da neşredilen Kanunu Esasinin lâğvı üzerine Abdülhamid aleyhine uyanan umumî efkâr Namık Kemal, Ziya ve Mustafa Fazıl Paşalar gibi birkaç vatan ve hürriyet âşıkının etrafında toplanıyordu. Fakat onlar da birer tâyin bahanesi ile İstanbul'dan uzaklaştırıldığından istibdat idaresinden bezen halk teşkilâtlanma yoluna doğru gidiyordu ki bu sahada atılan ilk adım 1 Mayıs 1305 (1888) de Mektebi Tıbbiye-i Askeriyye'de temeli atılan ve bilâhare (*İttihadı Terakki Cemiyeti*) ismini alan (*İttihadı Osmani*) cemiyetidir. Filhakika o tarihte Konyalı Hikmet Emin, Dıyarbekirli İshak Sükûtî, Ohrili İbrahim Ethem (Temo), Arabkirli Abdullah Cevdet ve Kafkasyalı Mehmet Reşit isimdeki beş tıbbiyeli o zamanki Mektebi Tıbbiye'nin¹ odunluğunda bir yığın üzerinde kendi tâbirleri ile Hateb Kırathanesi'nde toplanarak "Vatanı mukaddesi sürüklenmekte olduğu harabî ve inkirazdan kurtarmak, bu uğurda hiçbir fedakârlıktan çekinmemek üzere bir cemiyet kurmağa ve cemiyetin maksat ve efkârını gizli tutmağa" ahdü peymân ettiler. İlk zamanlarda cemiyet mensupları yalnız fikrî telkinlerle iktifa ettiklerinden cemiyet çok geç büyüyordu. Filhakika iki sene sonra üyeleri ancak yüzü bulmuştu. Fakat 1307 (1890) de Edirnekapı dışında Aluş'un bağında yapılan bir toplantıdan sonra² bir idare heyeti teşkiline, ianelerin (aidat) daha muntazam olarak toplanmasına ve bir iç yönetmelik hazırlanmasına karar verilmiştir. İşte bu

¹ O zamanlar Tıbbiye şimdi Sarayburnu Askerî hastahanesinin bulunduğu Gülhane hastahanesinin binasında idi; ve bahsedilen yer de hastahänenin önündeki Hilâliahmer barakalarının karşısındaki ağaçların altıdır.

² Bilâhare (İnciraltı içtiması) ismini alan bu toplantıya iştirak edenler şunlardır: O zamanlar Adliyede yüksek bir memur olan Hersekli Ali Rüştü Bey, Muharrir İzmirli Ali Şefik Bey, Tıbbiyeli Âsaf Derviş (bilâhare Profesör olmuştur), Muharrem Girid (bilâhare Şam tıbbiyesine muallim olmuştur), Dr. Abdullah Cevdet, Dr. İshak Sükûtî, Dr. Şerefeddin Mağmumî, Dr. Çerkes Mehmed Reşid, Dr. İbrahim Temo ve diğer üç kişi.

tarihlerden sonradır ki Cemiyet süratle gelişmiş ve kısa zamanda hemen bütün Mektebi Tıbbiye talebesi cemiyete dahil olduğu gibi, Harbiye, Bahriye ve Mülkiye talebeleri arasında da yayılmıştır. O zaman Mektebi Tıbbiye Nâzırı olan Sâib Paşa'nın geniş müsahası da cemiyetin kuvvetlenmesine imkân veriyordu. Bu sebeple saray bu cereyandan haberdar olur olmaz Sâib Paşa derhal azledilerek Tıbbiye de diğer askerî mektepler gibi Umum Mekâtibi Askeriyye Müdürü Zeki Paşa'nın zâlim idaresine tevdi edilmiş ve orada da divanı harpler kurulmuş sorgu ve aramalar başlamıştı. Zaman zaman bu şiddet o kadar artmıştır ki nihayet memleket uğrunda çalışmayı isteyenler fırsat buldukça Avrupa'ya kaçarak büyük merkezlerde toplanmağa ve neşriyat yapmaya başlamışlardır. Bilâhare Jön Türkler ismini alan bu hürriyetseverler bilhassa Paris, Cenevre ve Mısır'da guruplanmışlardır. Paris'tekiler Ahmed Rıza Bey'in³ etrafında toplanmışlar ve hattâ kendisine Dr. Nazım Bey ve diğer bir partili vasıtasıyla cemiyetin başkanlığı teklif ve kabul ettirilmiştir. Bu gençler tarafından Paris'de neşredilen (Osmanlı), Cenevre'de çıkan (Meşveret) ve Mısır'da intişar eden (Kanunu Esasî) gazetelerini muhtelif dillerde olmak üzere birçokları daha takip etmiş ve böylece bu gazetelerin sayıları 116 yı bulmuştur. Bunun üzerine saray da cemiyete karşı çok daha şiddetli tedbirler almağa başlamıştır. Bu sebeple cemiyet mensupları da nîmmuhtar bulunmasından faydalanarak faaliyetlerini Rumeli'nde yani bugünkü Balkan devletlerinde, o zamanki tâbirle Tuna eyâletlerinde teksif etmişler ve buralarda yer yer şubeler kurmuşlardır ki bu hususta bilhassa Dr. İbrahim Temo'nun hizmetleri çoktur. Fakat bir müddet sonra sarayın gittikçe artan istibdadı, devamlı sürgünler ve 78 gencin köhne (Şeref) vapuru ile Trablusgarb'a nef'i⁴, Avrupa'ya kaçtıktan sonra Ahmed Rıza Bey'in yerine cemiyet reisliğine getirilen ve

³ Ahmed Rıza Bey muhtelif yerlerde öğretmenlik yaptıktan sonra Bursa Maarif Müdürü bulunduğu sırada 1889 da Fransız ihtilâlinin 100 ncü yıl dönümü dolayısıyla açılan Paris sergisini görmek üzere Maarif Nazırı Münif Paşa vasıtasıyla Abdülhamid II.'den izin almış ve bilâhare memlekete dönmiyerek uzun seneler Paris'te kalmıştır. Ancak Meşrutiyetten sonra vatana dönen Rıza Bey'i İttihadı Terakki Âyan Reisliğine getirmiştir.

⁴ Hürriyetperver gençlerin memleketin her tarafına yayılması bakımından bu sürgünler kısmen de hürriyeti tâcil etmiştir. Ancak bu fikirlerin bilhassa Rumelinde yerleşmesinde oraların muhtar idareleri kadar o tarihlerde yeni doğan milliyet cereyanları ile yer yer ayaklanan azınlıkların verdiği örnekler de sebep olmuştur.

Cenevre'de Meşveret'i neşre başlayan Mizancı Murad Bey'in sarayla anlaşarak İstanbul'a avdeti, yeniden başa getirilen Ahmed Rıza Bey etrafındaki Paris gurubunda görülen anlaşmazlık ve ayrılıklar dolayısıyla cemiyetin faaliyeti zamanla tekrar sönmeye yüz tuttu. İşte bu tarihlere kadar ki ecnebi kontrolüne girmeğe en fazla müsteid olmaları dolayısıyla Elviye-i Selâse ismi ile nîmmüstakil bir idareye tabi tutulan Selânik, Manastır ve Kosova vilâyetlerinde ve bilhassa Selânik'de, Paris'deki merkezden ve İstanbul'daki teşkilâtdan tamamen müstakil olarak ve meşrutiyetin yeniden iadesi gayesi ile, yeni bir siyasî cemiyet kurulmuştur ki bu da bilâhare Dr. Nazım Bey'in tavassutu ve Ahmed Rıza Bey'in telkinleri ile 21 Nisan 1906 da (Osmanlı İttihadı Terakki Cemiyeti) ismini almıştır. Filhakika 1905 de Selânik'de Baron Hirş hastahanesi yakınında İsmail Canbulat Bey'in evinde Selânik Askerî Rüşdiyesi Müdürü Tahir Bey'in riyasetinde toplanan 10 kişi⁵ bir siyasî cemiyet kurmağa karar veriyorlar ve aynı sene Eylülünün ilk günlerinde bu seferde Defterdar'da⁶ Mithat Şükrü

⁵ Kâzım Nâmi Duru'ya göre bu on kişi sırasıyla şunlardır:

Bursalı Tahir Bey, Naki Bey (Rüşdiye-i Askeriye Fransızca muallimi ve Atatürk'ün hocasıdır. Uzun seneler mebusluk etmiştir), Talât Bey (Selânik-Manastır-İşkodra vilâyetleri Posta ve Telgraf Baş Müdürlüğü Başkâtibi), Rahmi Bey, (Harekât Ordusu Kumandanı Hüsnü Paşa'nın damadadır. İzmir valiliğinde bulunmuştur. Halen vefat etmiştir), Mithat Şükrü Bleda, Kâzım Nâmi Duru, Hakkı Baha Pars (Bursa mebusu Muhiddin Baha Pars'ın ağabeyi), Ömer Naci Bey İsmail Canbulat, Edib Servet Tör (Servet Paşa'nın oğlu ve Vedat Nedim Tör'ün amcasıdır). İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise bu hususta diyor ki:

"Selânik'de bulunan bazı vatanperverler Talât Bey'in teşviki ile 1905 sene-sinde aralarında gizlice "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" ismiyle bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyet Selânik Askerî Rüşdiyesi müdürü bir numaralı âza Bursalı Mehmed Tahir Bey'in riyasetinde olarak, iki numaralı Askerî Rüşdiye mektebi muallimlerinden Naki, Talât, Rahmi, Mithat Şükrü, Kâzım Nami, Hakkı Baha Pars, Ömer Naci, İsmail Canbulat, Edip Servet, İhsan Namık, Hoca İsmail Mahir, Mustafa Necib Beylerden mürekkepti; Muhtıra-i Ricâl ve Siyasiyun isimli eserde İttihad Cemiyeti'ni 1325 H./1905 M.de Talât Bey'in kurduğu ve evvelâ validesini kaydettiği ve on ikinci olarak Enver Bey'in (Paşa) tahlif edildiğini Rahmi ve Hafız İsmail Hakkı Beylerin cemiyetin genişlemesinde mesailer olduğu yazılıyor (526). Selânik'de cemiyete gireceklerin girecekleri yer Mithat Şükrü Bey'in evi idi. Cemiyete girecekler geceleri rehberleriyle sokaklarda dolaştırıldıktan sonra gözü bağlı olarak Midhat Şükrü Bey'in evine getiriliyorlar, orada kendi rehberleri ile diğer iki zatın huzurunda cemiyete sadakate yemin ediyorlar, gözleri bağlı olarak yine rehberleri ile dönüyorlardı."

⁶ Defterdar Selânik Yaliboylarından birinin ismidir.

Bey'in yalısının selâmlığında toplanarak (Osmanlı Hürriyet Cemiyeti)ni kuruyorlar. Cemiyet bir iki sene gizli kaldı. Fakat çok ağır geliyordu. Zira yeni âzâ kaydında son derece titiz davranılıyordu. Müessislerden sonra cemiyete ilk dahil olanlar İsmail Mahir ve Mustafa Necib Beylerdir. O tarihte cemiyetin mevcut üyesi sanki 110 kişi imiş gibi onlara da sırasıyla 111 ve 112 numaralar verildi; ve yeni üyeler tahlif merasimine yani yemine tabi tutuldular. Gene Selânik'de Alâtini köşkü yakınında Ömer Naci Bey namına kiralanmış bir Rum evinin üst katı bu maksad için kullanılıyordu. Cemiyetin gayesi şöyle hulâsa edilebilir: Abdülhamid'in müstebit ve keyfî idaresini kuvvet istimali ile yıkmak, birinci meşrutiyetin memlekete getirdiği Kanunu Esasî ruhunu yeniden kurmak, yurda hürriyeti, adaleti müsavâtı ve kardeşliği getirmek, imparatorluğun bütün unsurlarını, ırk, din, dil ve sınıf farkı gözetmeksizin bir vatandaş telâkki etmek, Osmanlı hanedanına sadık kalmak, hilâfeti tarsin eylemek, orduyu inkılâpların bekçisi yapmak, İttihat ve Terakki Cemiyeti umumî merkezini hükûmetin üstünde bir kudrete yükseltmek ve nazım rol oynamasına çalışmaktır.

İlk zamanlar (Heyeti Âliye) ismiyle ⁷ toplanan üç kişi cemiyetin işlerini idare ederken Manastır ve Kosova'da hattâ bazı kazalarda da şubeler kurulması üzerine bu idarî heyet (Merkezi Umumî) ismini almış ve üyelerinin sayısı arttırılmıştır. Gerek askerlerden ve gerek sivillerden cemiyete üye olan mühim şahsiyetler şunlardır:

Ohrili Eyüb Sabri, Yakub Cemil, Hüsrev Sami, Topçu İhsan, Sapançalı Hakkı, Atıf, Enver Paşa'nın yaveri Çerkes Mümtaz, Talât Paşa, Enver ve Niyazi Beyler, Hüseyin Cahid, Hacı Âdil, Ziya Gökalp, Kâzım Nami, Akagündüz, Hüseyin Kâzım, Ömer Seyfettin, Mehmed Ali Tefvik, İsmail Müştak, Ömer Naci, Midhat Şükrü, Doktor Nazım, Prens Said Halim Paşa, Babanzâde İsmail Hakkı, Emrullah Efendi, Ahmed Nesimi, Ali Fethi, Halil, Küçük Talât, Selânikli Cavid, Mustafa Şeref, Cemal Paşa, Doktor Bahattin Şakir, Erkâniharp Hasan Tosun.

Filhakika cemiyet zamanla Evliye-i Selâse'de o kadar kuvvetlendi ki bir ara Müfettişi Umumî Hüseyin Hilmi Paşa tarafından Selânik'den saraya çekilen bir telgrafda şöyle deniliyordu:

⁷ Bu heyet Talât, Rahmi ve İsmail Canbulat Beylerden mürekkepti.

“Burada kulunuzdan başka (Jön Türk) olmayan kalmamış bulunduğuna yemin ederim”. Esasen biri bin yaparak saraya arz edilen hafiye jurnalleri ile padişahın kulağı çokdan doldurulmuştu. Fakat 1908 Mayısının ilk günlerinde Yaverânı Hazreti Şehriyârîden Selânik Merkez Kumandanı Nazım Bey’in kendi evinde vurulması, bir müddet sonra Serez mutasarrıfının mahallî halkın tazyiki ile “birkaç gün sonra Kanunu Esasî verilmediği takdirde veliahde biat olunacağı” yolunda çektiği telgraf, 20 Haziran 1324 (3 Temmuz 1908) de Resne’de bulunan 88 nci alayın 3 ncü taburu kolağalarından Niyazi Efendi’nin ⁸, Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, vergi memuru Şemsi, Polis komiseri Tahir, Mülâzımı evvel Osman, Yusuf Ziya, Mülâzım Şevki Efendi’lerden ve ahali ve askerden ibaret 200 kadar maiyeti ile tabur sandığındaki parayı ve debboydaki mavzerlerle, cephaneyi gasbederek dağa çıkması ve nihayet Nazım Bey’in katli dolayısıyla maznunen İstanbul’a celp edilen Binbaşı Enver Bey’in Selânik’de gaiblere karışması Rumeli halkına tanınan kısmî muhtariyete rağmen Mâbeyinin sabrını taşıyor ve Metroviçe 18 nci fırka kumandanı Birinci Ferik Şemsi Paşa’ya bunların ibreti müessire teşkil edecek şekilde tedibi emrediliyordu:

Birinci Ferik Şemsi Paşa hazretlerine,

Resne’de bulunan 88 nci alayın 3 ncü taburu kolağası Niyazi Efendi nâmında bir şahsı lâin ile Resne Belediye Reisi Hoca Cemal ve vergi kâtibi Tahsin ve Polis komiseri Tahir ve Mülâzım Yusuf Efendilerden ve ahali ve askerden mürekkep takriben 100 kadar eşhasın taburdebboyunu kırarak mevcut mavzer tüfeklerinden 100 kadarı ile cephane ve tabur sandığındaki nukudu gasp ile İstinye istikametine doğru savuştukları ve Prespe’de bulunan aynı tabura mensup iki zabitin 70 kadar mavzer ve cephane ile Aşoman ^{آصومان}

⁸ Merhum Niyazi Bey 1290 H./1873 M. de Resne’de doğdu. Manastır askeri rüştiyesi ile askeri idadisinde okuduktan sonra Harbiye mektebine girip 1313 H./1896 M. de piyade mülâzımı (Teğmen) olarak çıktı. Yunan muharebesinde Beşpınar harbindeki kahramanlığı sebebi ile mülâzımievvel (üstteğmen) oldu. Muharebeden sonra Ohri taburunda askeri debboy memuru olarak bulundu; sonra 1321 H./1903 M. den itibaren avcı taburu ile Bulgar çeteleri ile çarpıştı ve rütbesi kolağalığına (kıdemli yüzbaşı) kadar çıktı. Yeni teşkil edilen İttihad ve Terakki Cemiyetine girdi ve 3 Temmuz 1908 de mücadeleye atıldı. Meşrutiyet tarihinde mühim mevki işgal eden Niyazi Bey, sonradan tekaüd olarak memleketine döndü ise de düşmanlarından birisi tarafından 1912 de şehid edildi.

kariyesine azimetle oradaki ahali İslâmiyeyi teslih ile Resne'ye doğru gittikleri ve efratdan dördü ile mülâzımlardan birinin avdet eylediği arzı hakipâyı âli kılınmıştır. Merkum Niyazi ile rüfekasının şu hal ve hareketi hainâne ve nimetnâşinânelerine karşı tedipte müsareat ile bu makule erbabı mefsedet ve melânetin tamamen derdest olunup bir ibreti müessere gösterilmesi ve bunlardan oraların tathir edilmesi ehem ve elzem bulunduğundan ve zâtı vâlâlarının diyânet ve sadakatı âlileri nezdi âlide malûm olduğu cihetle bu bâbda dahi velinimeti bîminnetimiz efendimiz hazretlerinin ve devleti aliyelerine hizmet ve ihrazı muvaffakiyet edeceklerine itminanı âli berkemal idiğünden Anadolu'dan tertip olunan bir fırka askerin vurduna kadar vakit geçmemek ve bunların vusulünde lüzumu kadar taburları istishab ederek hemen ol tarafa azimet eylemeleri nezdi âlide tensib buyrulmakta olduğundan nerelerden hangi taburların alınacağıının ve bu bâbdaki mütalâalarının arzı iş'arı iradei seniyyei cenâbi hilâfet penâhi iktizai âlisinden olduğu tebliğ ve izbar ve makine başında cevaba intizar olunur. Ol bâbda...

20 Haziran 1324

Ser Kâtibi Hazreti Şehriyâri
Tahsin

Birinci Ferik Şemsi Paşa Hazretlerine,

Evvelce diğer telgrafla arz olunduğu üzere Anadolu'dan sevk ve nakledilecek taburlardan yerine ba'de konulmak üzere zâtı vâlâlarının Metroviçe fırkasından lüzumu miktarı taburları istishab ederek ve treni mahsusa râkip olarak hemen ve serian Manastır'a azimet ve Niyazi ile ona refakat eden zâbitan ve neferâtı ve onların rüfekasını behemehal ahz ve girift için zâtı vâlâlarından muntazır olan faaliyeti fevkalâdeyi ibraz ve irâaye gayret eylemeleri ve kıyafeti askeriye altında bulunmak üzere işinize yarar olanlardan emin olduğunuz erbâbı şecaatden gönüllü olarak taburlara münasip efrad almaları velhasıl işin sirâyet ve tevessüüne meydan ve imkân bırakmıyarak erbâbı mefsedete bir ibreti müessire olacak surette ibrâzi şiddetle muktezayı sadakat ve ubudiyetin ifası şerefsudur buyurulan irade-i seniye-i hazreti hilâfetpenahi iktiza-i âlisinden olarak 3 ncü orduyu hümâyun müşiriyeti celilesine ifayı tebligat kılınmakla ve...

20 Haziran 1324

Ser Kâtibi Hazreti Şehriyâri
Tahsin

Sultan Abdülhamid'in bir günâ mefsedete, yani İttihadı Terakki'nin yayılmasına meydan bırakılmamasına ve delice bir cür'et telâkki ettiği bu hareketi hainânenin tedibine memur ettiği Şemsi Paşa neferlikten paşalığa yükselmiş alaylı bir zabıt olup, sarayın son derece itimadına mazhar olmakla asdığı asdık kestiği kesdik bir insandı⁹. Askerî disiplini ve asabiyeti ise o kadar meşhurdu ki huzuruna çıkan herkesin dizleri titrerdi. Bu sebeple Şemo ismi¹⁰ nin duyulduğu yerde her şey bir anda silinir, kalkan her baş eğilirdi. Ancak imzasını atabilecek kadar okuma yazma bilen, hattâ mutlakiyetden gayrı devlet şekillerinin mevcudiyetinden haberdar olduğu bile şüpheli olan bu cahil insan padişahın halifelik vasfına, ilâhi kudsiyetine körü körüne bağlanmış koyu bir mutlakiyet taraftarı idi. İşte bu sebeplerdir ki 1323 den beri bir ayağını sürüyerek yürür bir meflûç olmasına rağmen Rumeli'ndeki her mühim iş ona havale edilirdi; ve yine bu sebeplerdir ki boğazına kadar sarayın nimetleri ile perverde olmuş, oğlu Yaverânı Hazreti Şehriyâriden olup, damadı da gene gerdeğe girmeden hususî bir irade ile kaymakamlığa yükseltilmiştir.

Mâbeyin Başkâtibi Tahsin Bey'in, Niyazi Bey'in dağa çıkması dolayısıyla 20 Haziran 1324 de Şemsi Paşa'ya gönderdiği bu telgrafları paşa ancak ertesi sabahın erken saatlerinde Pizren'de alabilmişti. Çünkü Müslüman-Katolik ihtilâfını halletmek üzere bir gün evvel Metroviçe'den ayrılmıştı. Niyazi ismindeki bu şahsı lâinin hareketi hainanesini bildiren telgrafın sonundaki "...tedibine müsaraaatle... derdest olunup bir ibreti müessire gösterilmesi ve oraların tathir edilmesi... Anadolu'dan tertip olunan bir fırka askerinin vüruduna kadar vakit geçirmemek... Lüzumu kadar tabur alarak hemen o tarafa hareket etmek..." gibi kayıtların mânasını Şemsi Paşa ilk anlarda pek de kavrayamadı. Dağa çıkan bir kol ağasının

⁹ Şemsi Paşa, 1262 H./1846 M. de Kosova vilâyetinin İpek sancağına bağlı Tergovişte kasabasının Bişeva köyünde doğmuştur; neferlikle asker ocağından yani alaydan yetişmiş, mülâzım olmuş derece derece terfi ederek 1897 Osmanlı-Yunan harbinde miralay (albay), olmuş Arnavutluk'da ve Kosova'da muhtelif hizmetlerde kullanılarak muvaffakiyet gösterip birinci ferikliğe (orgeneral) kadar yükselmiş ve II. Abdülhamit'in büyük itimadını kazanmıştır. Son memuriyeti 1901 Eylülünde tâyin edilmiş olduğu nizamiye onsekizinci fırka kumandanlığı olup merkezi Metroviçe idi.

¹⁰ Şemo, Şemsi Paşa'nın mahallî şive ile kısaltılmış ismidir.

tabibine bir fırka ile mi gitmek gerekti? Çünkü paşa Niyazi ve arkadaşlarını padişah aleyhinde ayaklanmış rastgele bir çete telâkki ediyordu. Halbuki o Makedonya ve Arnavutluk'da senelerce eşkiya ile çarpışmış ve hiçbir zaman bu kadar büyük bir kuvvete ihtiyaç duymamıştı. Fakat birinci telgrafdan yarım saat sonra eline geçen ikinci telgraf üzerine gözleri açıldı ve derhal makine başına koşarak, fırka merkezinde kendisine vekâlet eden Erkânıharp reisi Miralay Fevzi Bey'e (Fevzi Çakmak) Metroviçe'den 69 ncu alayın 3 ncü, Yakova'dan aynı alayın 4 ncü ve İpek'den de 72 nci alayın 1 nci taburlarının trenle ve süratle Firzovik'e gönderilmesini emretti. Kendisi de Belediye Reisi Hacı Rifat Bey'in başıbozuk Arnavut müfrezesi ile Firzovik'de trene yetişti. Metroviçe'den 21-22 Haziran gecesi yola çıkan trene 4 ncü tabur yetişemedi. Hâdisenin ehemmiyetini gittikçe kavrayan paşa buna çok üzülmüş ve yolda alay kumandanı Emin Bey'e:

— Öyle bir işe giriyorum ki rezil olacağım, diyerek düşüncelerini açıklamıştı. 22 Haziran gecesi Üsküb'ü geçen tren ertesi günü öğleye doğru Selânik'e varmıştı. İttihadı Terakki, tâ kalbgâhına kadar giren, bu düşmandan o derece korkmuştu ki paşanın vagonu etrafında dolaşan fedailer gibi, kendisini takip edenler de silâhlarını çekememişler, hattâ içtimalara gelenler bile kalmamıştı. Haber diğer taraflara da yayılmış ve herkes can kaygusuna kapılmıştı. Hülâsa Padişahın cemiyete Şemo vasıtasıyla taarruza geçmesi fedailerini, merkez heyetlerini ve bütün cemiyeti çil yavrusu gibi dağıtmıştı. Bu sırada cemiyetin yapabildiği yegâne iş 23/24 gecesi Manastır'da bir kaç sokağa bazı beyannameler asabilmektir.

Resmî ziyaretler için Selânik'de birkaç saat kaldıktan sonra paşa gene 23 günü Manastır'a hareket etmiş ve ertesi salı günü güneş doğarken Manastır'a varmıştı. Manastır'da kendisini damadı ve merkez kumandanı Kaymakam Rifat Bey karşıladı. Doğruca telgrafhaneye gittiler. Burada 10 saat kadar makine başında kalan Şemsi Paşa İlbasan mutasarrıflığı vasıtasıyla Arnavut eşrafına ve Yıldız'a şu telgrafları çekti:

İlbasan Mutasarrıflığı Vekâleti vasıtasıyla,

Âkif Paşa ile Şevket ve Derviş Beyefendiler. Ötedenberi ecdâdınızın devlet ve memleketimize ibraz eyledikleri sadakat ve fedakârlık cümlelerinin malûmudur. Bu defa da hidematı hasene ibraz edeceğinize

emniyetim berkemaldir. Büyük bir sıkıntının tahtı tazyikindeyim. Sizin bu taraflarda olan nüfuz ve kudretinizin derece-i ehemmiyetini takdir etmiş olduğumdan muâvenetinize intizar ediyorum. Bu sırada ötede beride zuhura gelmekte olan hâlâtı iğtişâşperverânedan haberdar olmanız tabiidir. Bu uygunsuzlukların esbabı hakikiyesi ile kühüne vâkıf olmak için müdebbir ve kâr-ı âşına adamlar istihdamı ile bunlardan istihsal edilecek malûmatın sahih ve doğru bir surette bildirilmesini temenni eder ve herhalde vicdanınıza tevdi'i keyfiyet eylerim efendim.

24 Haziran 1324

Birinci Ferik
Şemsi

Firzovik'de Birinci Ferik Şemsi Paşa Hazretlerine,

Asâkiri şahânenin bugün aceleten Firzovik tarihi ile mahallî icâba sevk olunduklarını gördük. Zâtı hazreti padişahiye ve dinü devleti ebed müddetlerine cansiperane arzı hizmeti emeli has addettiğimiz malûmu dâverîleridir. Çarpışmak hususunda mevcut olan ahid ve misakımızı sahayı fiile arz için kabilece binlerce kişi toplandık. Müctemian ve münferiden istirham ederiz ki muhafaza-i din ve vatan uğrunda bugün her nereye icabederse azimetimiz makrunu müsaade-i dâverîleri buyrulsun.

22 Haziran 1324

Gats Kabilesi Reisi Rüstem ağazâde
Selim

Mâbeyne, Seraskere, Müşiriyete,

Bu sabah refakati âcizide iki tabur bulunduğu halde Manastır'a mussalat edilmiş ve 69 ncu alayın Yakova'dan hareket ettirilen 4 ncu taburunun dahi maiyyet-i çâkeride bulunan kuvvete iltihak etmek üzere şömendöfere irkâb edilmiş olduğu ve cemiyetin nerede bulunduğu dair hiç kimsenin malûmatı olmayıp yalnız icra edilen tahkikatı hafiyeden erkânı harbiye Binbaşlarından Enver Bey'in tebdili kıyafet ederek cemiyeti fesadiyeye iltihak etmek üzere hareket etmiş bulunduğu berayı malûmat arz olunur.

24 Haziran 1324

Birinci Ferik
Şemsi

Mábeyni Hümâyuna,

Sâye-i celile-i hilâfetpenâhide bu sabah refaket-i âcizide iki tabur bulunduğu halde Manastır'a muvasalat edildiğini arzylemiştim. Gerek Selânik'de ve gerekse burada bazı emin ve eski rüfekâyı âci-ziyle görüşülmüş ve bunlardan, gerekse şimdiye kadar bittecrübe istimal ettiğim muhbiri sâdıktan aldığım haberlerde buralarda birçok efkâr-ı mefsedetle zihinleri dolmuş kimselerin bulunduğu bildiriliyor. Bilhassa Manastır'da inzibat askerinin pek dün bir mertebede olduğu nazarı teessüfle müşahede edildi. Teşekkül eden cemiyetin herhangi taraflarda ve nerelerde bulunduğuna dair ne vilâyetçe ve ne de kumandanlıkça bir gûna malûmatı sahiha elde edilememiştir. Dün akşam Manastır'ın bazı caddelerine mündericatı hezeyandan ibaret bir hayli yaftalarla 23 Haziran 1324 tarihli cemiyetin ilân-ı mevcudiyeti yapıştirıldığı ve muhbirden aldığım malûmat ise büyükçe bir cemiyet-i ittihadıyyenin hazırlanmakda olduğu ve bu cemiyete gûya büyük zavattan bazı kimselerin dahi dahil olduğu bildiriliyor. Mamafih nüfuz ve kudreti celile-i hazreti hilâfetpenâhi ile bu gibi ahvali nâmerdiyenin men'i tevessü ve sirâyetine ve mütecâsirlerinin derdestiyle meselenin esasından mahv ve imhasına istihfâfi nefsi hayat edinceye kadar çalışacağımı maalkasem arzeder ve 69 ncü alayın Yakova'dan hareket ettirilen 4 ncü taburu dahi maiyyet-i çâkeride bulunan kuvvete iltihak etmek üzere şömendöfere irkâb ve buraya müteveccihen hareket eylemiş olduğu gibi İpek, Yakova, Berane eşrâfından aldığım müteaddit telgraflarda hâkîpây-i şevket ihtivay ı hazreti pâdişahiye ubudiyet-i mefture ve sadakat-i celile ile merbut olan binlerce kimselerin mahza uğuru şahânedede feda-i nefsü câna müheyya bulunduğunu ve maiyyet-i âcizide bulunmalarını istirham eylemektedir. Hüdanigerde bu taraf ahalisi ile hain-i din ve nimet-nâşinas olan zabitanın müştereken bu gibi iğtişâş-ı hainâneye yelendikleri takdirde maruz Arnavutluk mevkiinden binlerce kişinin getirilmesi mümkün olacağı ve fakat hususu mâruz şeref sâdır olacak irâdeyi isâbet âdeyi hazret-i şehriyârı âzâmiye vâbeste idüğü gibi derhal işbu hezele hakkında bir ibreti müessire icrasına muvaffak olunacağı ve tasavvurat-ı übeydânemin bu merkezde idüğü ve peyderpey bu mesele hakkında tesadüf edilecek ahvalin arzından geri durulmıyacağı hasbel ubudiyet ve sadakat arzına cüret kılındı.

Birinci Ferik
Şemsi

Mâbeyni Hümâyuna,

Üşerâ ve avenelerinin takib ve tenkiline memur Miriliva Hacı Nazmi Paşa makine başına bilcelp bizzat iztizahı madde edildikde vukuat gününden beri şiddetli bir surette takibe devam eylemiş ise de henüz bir netice iktitaf edilemediğini ve Niyazi ile avenesinin üç kola taksim olunarak biri İstarva ve diğeri İlbasan sancağı dahilinde Şermenika cihetlerine ve yetmiş kişiden ibaret üçüncü kolu dahi Debre'in Kocacık nahiyesi istikametinden Ohri kazası dahilinde Velfošte والفوشته kariyesine giderek dün geceyi orada geçirdikleri Ohri kumandanı miralay Hâmit Bey'den ve daha sair bazı mevakîden bu hususa dair malûmat istihsal edilmiş olup herhalde çâkîrlerinin Resne'ye azimetine ihtiyaç görüldüğünü ve şimdi maiyyeti âcizide iki taburun Resne'ye sevk edildiği ve alınacak malûmat peyderpey arz edileceği mâruzdur.

Birinci Ferik
Şemsi

Paşa evvelâ Ohri'ye geçmek niyetinde iken muhaberenin yarısında Resne'ye hareket etmeğe karar verdi; ve maiyyetindeki taburları derhal yola çıkararak kendisi de görüşmeler bitince Rifat Bey'in müfrezesiyle birlikde yola çıkacağını bildirdi. Birçok vazifeli er bırakmaları hasebiyle taburların mevcutları iki yüzden fazla değilse de perişan kılıkları ve kaba halleri ile bu askerler Selânik ve Manastır gibi büyük merkezlerde hakikî bir korku yaratmışlardı¹¹. Buna Şemo isminin getirdiği dehşet de ilâve edilirse İttihadı Terakki'nin o anki yalın hali haklı görülebilir. Ancak şurası da muhakkaktır ki yâverinden damadına kadar en yakınları dahi cemiyete dahil oldukları halde paşa o ana kadar cemiyetin yeri ve faaliyeti hakkında hiçbir malûmat edinememişti. Filhakika o gün mâbeyine çektiği şu telgraf bu hususu teyid eder:

“Cemiyetin nerede olduğuna dair hiç kimsenin malûmatı olmayıp yalnız icra edilen tahkikatı hafiyeden Erkânı Harp Binbaşılıklarından Enver Bey'in tebdili kıyafet ederek cemiyeti fesadiyyeye iltihak etmek üzere hareket etmiş bulunduğu...”

¹¹ Bu taburlarla gelen subaylar arasında mektepli zâbitler pek azdı. Çünkü her münevver ve hürriyet taraftarını şüpheli gören, Avrupa'ya kaçanları, hattâ ecnebî gazete okuyanları vatan ve padişah haini telâkki eden paşa indinde genç ve mektepli subaylar pek de sağlam birer ayakkabı değiildiler.

Bu telgraf muhabereleeri günün yarısını almıştı. Vakit ikindiye yaklaşıyordu ki faytonu postahänenin önüne yanaştı. Arnavut silâhşorlarla memurlar kapıda selâm duruyorlardı. Kaymakam Rifat Beyle, kâtip Mülâzım Fahri Bey şifre anahtarlarını ve müsveddeleri toplarken paşa kapıya inmişti bile. İşte o anda eldivenlerinin yukarıda olduğunu hatırlıyarak evvelce maiyyetinde neferlik yapan, mülâzım Hüseyin ağaya:

— Hüseyin ağa, yukarıda eldivenlerimi unuttum. Çık da şunları aliver, demişti. Sonra menzul bir vücudun ağırlığı ile esneyen arabanın eşiğinin çıkardığı gıcirtılarla bozulan derin sükûtu bir anda bir silâh sesi yırttı ve bunu iki patlama daha takip etti. Dan. . dan. . dan. Son kurşun paşayı omuzundan yaralamıştı. O anda bile sükûnetini kaybetmiyen Şemsi Paşa sert sert silâhı atana bakmış ve arabaya yaslanmıştı. Arabayı ve kapıyı kuşatan muhafızlar ve memurlar, herkes, bir anda bir baskına uğadıklarını sandılar. Ortalığı derin bir sessizlik kapladı. İşte bu şaşkınlık anıdır ki genç bir mülâzıma paşayı selâmlıyanların safından ayrılarak cadde boyunca kaçışan halk arasına karışmak imkânını verdi. Bunun üzerine silâhşorlar tecavüzün tek bir şahsın eseri olduğunu anlıyarak ellerindeki mavzerlerle geliş güzel ateşe başladılar. Fakat mesafe o kadar yakındı ki nişangâh tanzim edip ateş edemiyorlar ve böylece firârinin kaçmasını önleyemiyorlardı. Lâkin tecrübeli bir Arnavudun, rivayete göre Hacı Rifat Bey'in, diz çökerek ve nişan alarak attığı kurşunlardan birisi teğmeni ayağından yaraladı. Bir an duraladı. Bacağından akan kanın sıcaklığını hissediyordu. Kendini şöyle bir yokladı. Fakat hâlâ koşabileceğini anlıyarak yoluna devam etti. Yaylım ateş fedainin Drahor deresine sapan köşeyi dönmesine kadar sürdü. Sonra silâh sesleri kesildi ve herkes birden koşmağa başladı. Lâkin bütün araştırmalara rağmen, fedai yakalanamadı. Çünkü o bu kargaşalık arasında kepenklerini indiren bir dükkâna girmiş ve başlayan yağmur da kan izlerini silmişti. Bir müddet sonra ayak sesleri tamamen kesilince aksi istikametde yola çıkan yaralı, bir iki sokak gitmiş, birkaç köşe dönmüş ve nihayet bir dost evine sığınmıştı¹².

¹² Atıf Bey evvelâ, Cumhuriyet devrinde Süirt mebusu olan, Yüzbaşı Mahmud Bey'in evinde saklanmış ve cemiyetten bir hekim tarafından tedavi edilmiştir. Fakat Mahmud Bey'in bekâr olması dolayısıyla ve daha iyi bakılır düşüncesi ile oradan evli ve aile sahibi olan Kâtib Ragıb Bey'in evine geçmiş ve ertesi gün çarşaf giydirilerek arkadaşları tarafından araba ile Ohri'de Eyüb Sabri Bey'in evine

Şemsi Paşa'ya gelince, gürültüye yetişen Hüseyin Ağa'nın da yardımı ile telgrafhaneye girmiş ve hemen kapı yanındaki sandıkların üzerine çökmüştü. Fakat omuz başından aldığı kurşun koltuk altı damarını parçaladığından on dakika sonra Hüseyin Ağa'nın kucağında can verdi. Bu hususta Manastır valisince Dahiliye Vekâletine çekilen telgraf aynen şöyledir:

Dahiliye Nezaretine,

Bugün buraya gelmiş olan Şemsi Paşa, Resne'ye gitmek üzere hazırlanarak arabaya rakip olmak üzere telgrafhaneden çıktığı esnada andaht olunan bir silâhdan mecruh olarak bir çeyrek saat sonra müteessiren vefat eylediği ve güzergâhında maiyeti askerleri vesair zâbitan bulunduğu halde mütecasir teşhis ve derdest olunamadığı maruzdur.

24 Haziran, Sene 324

Manastır Valisi
Hıfzı

Fakat Şemo ismi İttihadı Terakki'yi o mertebe sindirmişti ki bu haberin yayılmasına rağmen cemiyette bir kıpırdama bile olmadı. Ancak ertesi gün sarayın emri ile paşaya yapılan muhteşem cenaze alayından sonradır ki harekete geçen Manastır merkez heyeti yaralı teğmeni Ohri'ye kaçırarak tedavisine başlayabildi.

26 Haziran tarihinde Manastır Merkez Heyeti Reisi Kaymakam Sadık Bey'in bizzat eliyle yazdığı ve fedaiye gönderdiği şu mektup cemiyetin o zamanki ruh hâleti kadar Meşrutiyetin bu genç teğmene neler borçlu olduğunu belirtmesi bakımından da çok entere-sandır:

kaçırılmıştır. Fakat Niyazi Bey'in hâtıratından öğreniyoruz ki (s. 152) Atif Bey Ohri'de evvelâ Niyazi Bey'in biraderi mülâzım (teğmen) Murtaza Efendi'nin hanesine nakledilmiş ve hattâ 30 Haziran 1324 pazartesi günü iki hürriyet kahramanı (Atif ve Niyazi Beyler) ilk defa olarak bu evde görüşmüşlerdir. Bilâhare cemiyet her ikisinin de bir evde bulunmasını mahzurlu bulduğundan Atif Bey'i Kolağası Eyüb Sabri Bey'in evine nakletmiştir.

Atif Bey'in İttihadı Terakki Cemiyetinden himaye gördüğü Manastır merkezinde Niyazi Bey'e yazılan 24 Haziran 1324 tarihli yazıda da açıkça yazılıdır (Hâtırat Niyazi, s. 127).

Osmanlı Terakkî ve İttihad Cemiyeti
Manastır Merkezi ¹³

Büyük Fedâî Kardeşimize,

Senin ismini yazmaktan şimdilik ihtiraz ediyoruz. Bizzarur biraz zaman seni ihfaya mecburuz. İnşallah yakın zamanda millet hürriyetini istihsal edince senin makamın milletin sadrı olacaktır. Sana sine-i ümmette bir tahtı âlî hazırlıyacağız. Hayatında umum millet tarafından yapılacak kendi heykelini görecek bütün efrâdı milletin senin huzurunda takdîm edeceği ihtirâmâtı ve teşekkürâtı kabul edeceksin. Sen vazifeni ifa ettin. Bundan sonra ümmet senden artık hizmet istemez. Yalnız senin vücudu nazikinin istirahatı ve selâmeti hakkında vereceğin emre intizar ve anı ifa ile telezzüz eyler. Mesud ol arslan yavrusu. Sen Osman Gazi'nin gazi evlâdısın. İstikbalinden hiç endişenâk olma. Necip kalbin huzur ve istirahat üzre olsun. Sana uzatılacak olan yedi taarruza millet sine küşadır. Ne ister isen, ne emredersen cümlemiz canı baş ile ifa eder. Necip çocuk, vatanın sevgili evlâdı. Senin fedakârlığın ahrarın kulubünde hazzi nuranî ile nakş olundu; ilelebet mahfuz olacak, Osmanlıların bu tarihten sonra başlayacak olan şanlı hayatının hakkedileceği levayih tarihienin serlevhayı kıymettarını teşkil eyleyecektir. Kardeşlerin kemâli muhabbetle gözlerinden öper, senin kadrü kıymetini tâzimen ve tebcilen mübarek ayaklarından bus ederler. Esselâmü Aleyke ve Rahmetehu. Kardeşimiz senin etmiş olduğun vasiyyet ki elbette şimdi hatırlarsın. Bu vasiyyet bizim için pek kıymettardır. Milletimizin kalbinde bir âyet gibi yazılmış ve hükmünün icrasına ahdolunmuştur.

26 Haziran 324 Perşembe

Osmanlı İttihadı Terakkî
Cemiyeti

İşte mübarek ayakları bus edilen —öpülen— bu fedakâr genç bilâhare senelerce Çanakkale mebusluğuna seçilen ve 1947 de rah-

¹³ İttihadı Terakkî Cemiyeti Manastır Merkezi İdare Heyeti Süvari Kaymakamı (Yarbay) Sadık Bey'in riyasetinde olmak üzere vilâyet tercümanı Fahri Bey, topçu mülâzımı evveli (üstteğmen) Yusuf Ziya Efendi, mümtaz Yüzbaşı Habib Efendi, avcı taburu binbaşısı erkânıharp (kurmay) Remzi Beyle, piyade mülâzımı evveli Tefvik Efendiden müteşekkildi ki bu heyetin topluca çekilmiş bir resmi (Hâtıratı Niyazi) de vardır.

mete kavuşan Mülâzım Âtîf —Çanakkale— idi. Hâdiseyi bir de kahramanın ağzından dinlemek isterseniz vakadan bir iki ay sonra 26 Ağustos 1324 de bilâhare eniştesi olan yakın arkadaşı Mülâzım Kenan Bey'e yazdığı ve halen Ankara'da inkılâp müzesinde mahfuz bulunan şu tarihî mektubu hep beraber okuyalım:

26 Ağustos 1324

“Sevgili Kenan,

Birer birer sorduklarına cevap versem, vekayii sırasız anlatmış ve karıştırmış olacağım. Binaenaleyh senin mektubunu kâle almayarak tahminen iki aylık sergüzeşt-i mühimmi hülâsaten yazayım. . . Sen Manastır'da iken gideceğin geceden bir iki gece evvel ben cemiyete dahil olmuşum. Yani tahlif olunmuşum. . . O zamanlar cemiyet pek zayıf ve muhteriz bulunduğundan dahil olacak eşhas hakkında uzun boylu tahkikat yapıyorlardı. . . O sıralarda işler alevleniyordu. Nâzım Bey'in ve hafiyye paşaların faaliyeti Enver Bey'in firarı, sonra Niyazi'nin Resne'den ve Presbe'den birkaç zâbit ve memur ve yüze karib gönüllü ahaliden müteşekkil çetesi ile çıkması etraf ve makamata şedidülmaal beyannâmeler yağdırması Yıldız'ın en kuvvetli vasıta-i tedibi olan Şemsi Paşa'nın Manastır ve civarı üzerine tâyin ve izâmını intac etti. Bu haberi meş'um her tarafa birkaç gün evvelinden beri intişar ettiği halde ben ve arkadaşlarım işitmemiştik. Haziranın yirmi üçüncü günü akşam üzeri üç arkadaş cebhaneliğe, karakolumuza çıkıyorduk. Dördüncü bölüğümüzün evveli (Üsteğmen) Mehmed Ali Efendi, birkaç gün sonra Şemsi Paşa'nın bu tarafa geleceğini işittiğini söyledi; işte bu kadar malûmat sahibi idik. Halbuki o gece Şemsi Paşa treni mahsus ile ve kendi fırkasından, zâbitanı kendi intihabgerdesi olmak üzere, üç tabur ile gelmişti. Sabahleyin (24 Haziran, salı) benim hiçbir şeyden malûmatım yok. . . Her ne sebebden ise o gün erkenden aşağıya inmeyi canım istemediğinden tabyedeki odamda sandığımı karıştırmakla saat üçe kadar vakit geçirdim. Üçte Mehmed Ali Efendi aşağıdan gelerek paşanın geldiğini. . . haber verdi. . . Paşanın cebel topları ile Resne ve civar Müslüman köyleri üzerine yürümek niyetinde olduğunu, cemiyetin paşayı vurmak üzere fedai bulamadığını, külliyyetli para mukabilinde başı bozuk fedai (fakat ümitsizlikle) aradığını da ilâveten söyledi. İşittiklerimin husule getirdiği tesirat ile

aşağı yukarı dolaşmağa başladım. Düşündüklerimden hatırımda kalanlar:

Bu herifin şöhret-i müthişesi ile manyatizma olmuş halk içinde kendisini vuracak kimse zuhur etmesi (bahusus sevki hamiiyetle olmayıp para kuvvetiyle) bence imkânsız idi. Çünkü ölüm muhakkak gibi idi. Fedai zabitlerden ise (defaten dört ay kadar evvel fedai yazıldığımdan hepsini tanırım) o sırada Manastır'da mevcut olan üç dört arkadaşın fedakârlıkdaki derecelerini öğrendiğimden bu işin tesviye olunamayacağını ve paşa Manastır'dan çıktıktan sonra pek çok kan döküleceğini vatanın hâlâsı için son ümidlere penah olan mukaddes cemiyetimizin mevt kadar azım bir muhataraya düşebileceğini nihayet şu koca vatanın parçalandığını, Osmanlı hükümetinin inkırazını, milleti necibemizin ensesine çökecek hakaretleri, ecnebî yumruğunu görmeden şu uğurda ve şanlı bir surette ölüvermek, bu bekâr mevcudiyetimi dünyada sevdiğim şeylerin en kıymetlisi, muazzezi olan vatan ve millet yolunda feda edivererek muvaffakiyet hâsıl olmasa bile şu donmuş halka bir misal göstermek gayret ve arzusunu duydum. Bahusus muvaffakiyet hâsıl olur ise cemiyetin iktisab edeceği maddî mânevî kuvveti nihayet böyle kuvvetli bir cemiyetin istihsali hürriyette, istibdadı devirmekte pek az müşkilât göreceği ve ilâhır mülâhazat zihnimden çabuk çabuk geçti; ve kararı kat'iyi hemen vererek Mehmed Ali'ye söyledim; Ve hiçbir hazırlıksız ve hiçbir kimseye bir şey yazmayarak hattâ kuşluk yemeğini bile yukarıda yemeksizin Drahor boyuna indim. Aşçıya girdim. Son yemek olması memûl olmakla bol bol yedim. Sonra kahvelere giderek cemiyet heyeti merkeziyesi âzasından muhterem bir arkadaşına (Albay Hüsamettin Ertürk'e göre Prevezeli Ahmet Talât Bey) tesadüfle hemen kararımı söyledim; ve iki rüvelver istedim. Alelacele bir nagant bulduk. Başka bir fedai zuhur etmediğini ve paşanın sabahdanberi telgrafhanede mâbeyinle muhabere etmekte olduğunu öğrendim. Artık bir taraftan bir iki arkadaşla tek tük konuşuyor bir taraftan da yüz metre kadar uzak bulunan telgrafhane kapısını tarassut ediyordum. . . İntizar takriben saat sekize (alaturka) kadar tam bir saat devam etti. . . Sekiz raddelerinde iki araba telgrafhane kapısına geldi, durdu; ve hemen Resne'ye müttehi-i hareket bulunduğunu anlayarak işi kapı önünde becermek, becermeğe teşebbüs etmek lâzım geliyordu. O gün bir mevhibe-i ilâhi olarak kendimde nâmütenahi bir korkusuzluk, bir cür'et hissediyordum. Vel-

hasıl kendimde hiç me'mul etmediğim bir metanetle askerden, ahaliden, silâhşorlardan mürekkep bir kalabalık içinde meseleyi hallederek firara başladım. On adım kadar ayrılmıştım ki arkamdan atılan mavzer kurşunlarından biri sağ bacağımı deldi. Sıcak bir su geçmiş gibi oldu. Hemen farkettim ve sendeledim. Fakat yürüyüşüme mâni olmadığını görerek tekrar koşmaya başladım. Kahvelerin önünden geçerek sağ tarafa saptım. Bir kunduracı dükkânına girdim. Arkamdan kovalayanlar hızla ileri doğru geçtikten sonra dükkândan çıkıp aksi istikametde bir yolu âdi yürümekle (kuvvet gittikçe azalıyordu) kat edip bir iki köşe döndükten sonra peylediğim bir eve (Siirt mebusu merhum Mahmud Bey'in evine) girdim. İki gece Manastır'da kaldıktan sonra da Ohri'ye naklolundum. Gayet iyi bakıldım; ve yaram on günde şifâyâb oldu".

Nihayet bu üç kurşunun patlamasını takibeden üç beş gün istibdadın yıkılmasına kifayet ediyor ve 11 Temmuz 1324 (24 Temmuz 1908) günü gazetelerde intişar eden şu kısa resmî tebliğ ikinci meşrutiyeti müjdeliyordu:

"Tebliğatı Resmîye

"Şeref müteallik buyurulan irâde-i Seniyye-i Hazret-i Zillulahi mantuku hümâyununca mercii âlisinden keşide kılınan telgrafnâme-i umumî suretidir:

"Tesis-i Celil-i Cenâbı hilâfetpenâhi olan kanunu esaside sureti teşkili beyan buyurulan meclisi mebusanın içtimaa dâvet olunması şeref müteallik buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfetpenahi icabı âlisinden bulunmuş ve hükmü celili bilcümle vilâyat-ı şahane valilikleri ile elviye-i gayrı mülhakka mutasarrıfıklarına tebliğ kılınmış olmakla oraca dahi kanunu mezkûrda münderic sıfatı haiz âzanın intihabının icrası..."

Bütün teşkilâtın ve fedailerin silindiği veya savuştuğu bir anda vatanın bu fedakâr evlâdının hamaseti Müslüman olsun, Hıristiyan olsun bütün Osmanlı vatandaşlarında öyle bir minnet hissi yaratmıştı ki 24 Haziranın ilk yıl dönümünde Âtîf Bey'e Manastır'dan gönderilen şu telgraf bu hissi benim kalemimden çok daha iyi ifade edebilir:

TELGRAFNÂME

Manastır

24 Haziran 325

Bolu Mebusu Habib Efendi delâletiyle
Mülâzım Âtîf Bey'e

Şanlı kahraman 24 Haziran 324 Osmanlı milletine terk ve yadigâr bıraktığın bir tarihî mukaddestir. Senin eseri hamasetin o gün Manastır'da istibdada bir medfen ihzar etmişti. O hâtırayı muvaffakiyetinle bir mesarı mefharet olan bütün Manastır halkı bu saatde barika-i hamiyetinin şemsi hürriyet gibi parladığı mevkide içtima ederek Haziranın 24 nü istibdadın sındığı ve senin pâyı azmi perverinin o gün cevelân ettiği Caddeyi de Âtîfbey caddesi ünvanları ile telkib etmeğe karar vermek suretiyle ulvî namını tebcil ediyor ve sana ey muhterem vatanperver tâzimat-ı samimiye-i kalbiyesini takdim eyliyor.

24 Haziran 325

İttihadı	İttihadı	İttihad Kulübü
Terrakkî Cemiyeti	Terakkî Cemiyeti	Vehbi
Ticaret Kulübü	Ziraat Kulübü	
namına Hüseyin	namına Kenen	
Bulgar Meşrutiyet	Rum Meşrutiyet	Arnavud Başkım
Kulübü namına	Kulübü namına	Kulübü namına
Nikolof	Niko Çekare	Kâzım
Musevi Meşrutiyet	Ulah Meşrutiyet	Sırb Meşrutiyet
Kulübü namına	Kulübü namına	Kulübü namına
Benokse	Ruka	Emonkoviç

Atif Bey ailesinden bu gün sağ olanlardan Aydın Hanım Kd Bnb. Gündüz Bora'nın eşidir Demirtaş Bey yük. mimardır. Ter-can Hanım ise değerli Maliyecilerimizden Haldun Görkay'ın eşidir.

Refikası Atifet Hanım 1951 de diğer çocukları Türkân H. ile Doğan Bey ise daha önce vefat etmiştir.

Bugünkü medenî seviyyemizi yaratmak ve istiklâlimizi korumak uğrunda herkesin ve her şeyin sustuğu bir anda hayatı bahasına ilk kurşunu atan Atif Bey 21 ocak. 1941 de vefat etmiş ve Karaca-ahmed mezarlığına defnedilmiştir. Kemikleri bil'ahere Bakanlar Kurulu kararı ile 1954 de Karacaahmed'den Hürriyeti Ebediyye Te-

pesi'ne, diğer hürriyet kahramanlarının yanına nakledilmiştir. Lâkin nice şöhretlerimizi sinesine alan Türk Ansiklopedisi A harfi bittiği halde Türk'ün bu kahraman çocuğuna yer vermemiştir. Bilâhare Kamçıl soyadını alması dolayısıyla K harfinde de zikredilebilirse de Hürriyet yolunun bu ilk fedaisi Çanakkale mebusu Âtîf Kamçıl Bey değil Çanakkaleli Mülâzım Âtıftır. Bunun gibi onun el'an bir heykelinin dikilmemiş olması bizce Türk milletinin kadirbilirlik duyguları ile bağdaşamaz. Bütün bunlar ona ve onun asil hareketine karşı milletçe borçlu olduğumuz şeylerdir. Unutmayalım ki dünkü kahramanlara borçlu olduğumuz maddî ve mânevî şükranın ödenmesi yarınki kahramanların da ruhlarını besler ve her tehlike anında vatanın imdadına birkaç Âtîf Bey koşar.

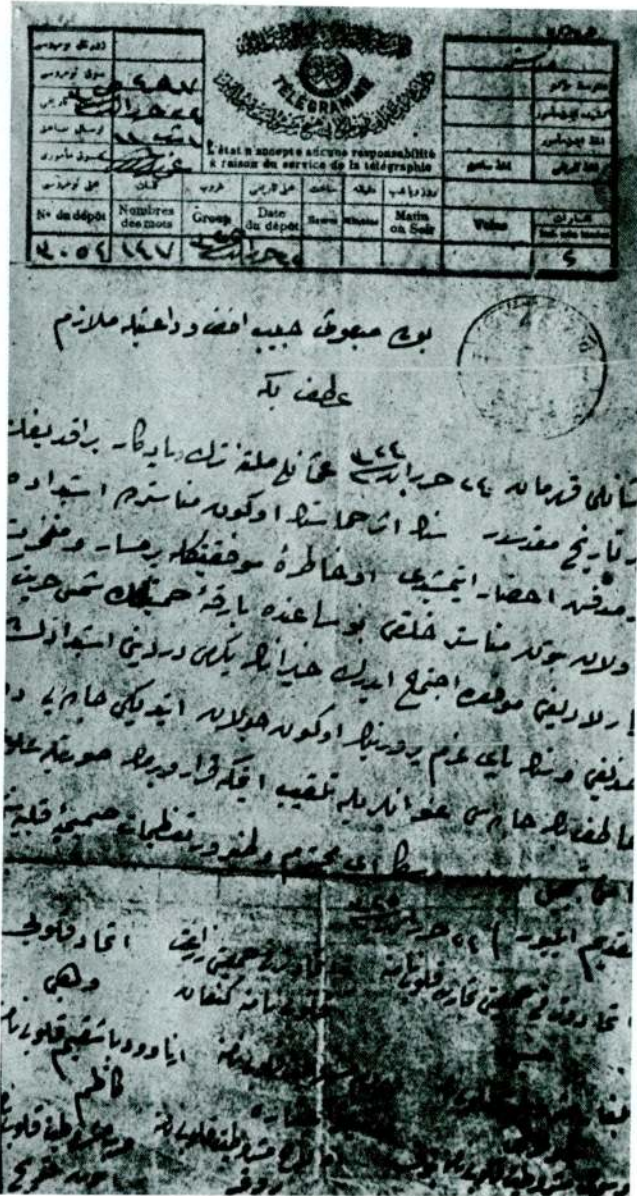
B İ B L İ Y O G R A F Y A

- GENÇER, DR. RIZA TAHSİN, *Mirata Mektebi Tıbbiye*, 1318.
 AHMET NİYAZİ (Kolağası), *Hâtıratı Niyazi*, 1910 (1326).
İttihadı Terakki (Tarihî Tefrika). Milliyet gazetesi, Nisan 1934.
 ZİYA ŞAKİR, *İttihadı Terakki* (Tarihî Tefrika). Sonposta gazetesi, 1934.
 TEMO, DR. İBRAHİM, *İttihadı Terakki Cemiyetinin teşekkülü*, 1939.
 YALÇIN, HÜSEYİN CAHİT, *Talât Paşa*, 1943.
 KÜLÇE, SÜLEYMAN, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, 1944.
 KURAN, AHMET BEDEVİ, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, 1945.
 HİKMET FERİDUN, *Talât Paşa, Niyazi ve Murad Beylere ait Hâtıralar*. Akşam Gazetesi, Eylül-Ekim 1945.
 BOLAYIR, ENVER, *Talât Paşa'nın hâtıraları*, 1946
 TÜLBENTCİ, FERİDUN FAZİL, *İkinci Meşrutiyet*. Vatan gazetesi .23.7.1951.
 ŞEHSUVAROĞLU, HALÛK, *Jön Türklerin Mısır faaliyetleri*. Akşam gazetesi, 21/10/1951.
 ÜNVER, DR. A. SÜHEYL, *Mekteb-i Tıbbiye talebesi arasında hürriyet ve serbest düşünüş cereyanları*, 1951.
 TANSU, SAMİH NAFİZ, *İki devrin perde arkası (Alb. Hüsamettin Ertürk hâtıraları)*. Cumhuriyet gazetesi, 29/4/1956.
 UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI, *1908 yılında ikinci meşrutiyetin ne suretle ilân edildiğine dair vesikalar*. Belleten No: 77, 1956.
 DR. ÂKİL MUHTAR, *Hâtıraları*.

1324 İhtilâlinde Manastırda çalışan zabitanın bazıları:

- 1 — Nizamiye 21. alayı 4. tabur mülâzımlarından Selânik'li Mehmet Ali Bey (5 ci devrede meb'us iken Ankara'da vefat etmiştir.)
- 2 — Topçu ve Tayyareci Erzurumlu Dadaş Salim Bey (vefat etmiştir.)
- 3 — Süvari mülâzımı Agâh Bey (vefat etmiştir.)
- 4 — Süvari mülâzımı Nezir Bey (vefat etmiştir.)
- 5 — Alay 21 T. 4 mülâzımlarından Çanakkaleli Atıf Kamçıl
- 6 — Alay 21 T. 4 mülâzımlarından Koniçali Osman Cevdet (O tarihte Piresbe müfreze kumandanı olup Resneli Niyazi Bey çetesinin en kıymetli rüknü idi. (Vefat etmiştir.)

II. Meşrutiyetin ilk sene-i devriyesinde Manastırdan Atıf Bey'e gönderilen teşekkür telgrafı

Atıf Bey'in zamanında basılan bir resmi

Atıf Bey Maltada

عثمانی ایالتی
 ترقی و پیشرفت
 سناحہ مراد

بہرک قریب و دور

شکرت کی بارگاہ میں تمہاری فرمائشوں پر
 اس لئے بعض زمانہ تک قریب احوال پر
 کھانا لائے۔ بہرک علی حاضر ہے۔
 یہاں سے تمہاری خدمت پر فخر ہے۔
 سب چیزوں کی ایفادہ کی ہوتی ہے۔
 اس لئے اس لئے یہاں سے تمہاری ایفادہ کی ہوتی ہے۔
 سب چیزوں کی ایفادہ کی ہوتی ہے۔
 اس لئے اس لئے یہاں سے تمہاری ایفادہ کی ہوتی ہے۔

عثمانی ایالتی
 ترقی و پیشرفت
 سناحہ مراد

بہرک قریب و دور

شکرت کی بارگاہ میں تمہاری فرمائشوں پر
 اس لئے بعض زمانہ تک قریب احوال پر
 کھانا لائے۔ بہرک علی حاضر ہے۔
 یہاں سے تمہاری خدمت پر فخر ہے۔
 سب چیزوں کی ایفادہ کی ہوتی ہے۔
 اس لئے اس لئے یہاں سے تمہاری ایفادہ کی ہوتی ہے۔
 سب چیزوں کی ایفادہ کی ہوتی ہے۔
 اس لئے اس لئے یہاں سے تمہاری ایفادہ کی ہوتی ہے۔

Şemsi Paşanın vurulmasından sonra İttihad-ı Terakki Manastır merkezi idare heyeti tarafından Atuf Bey'e gönderilen teşekkür mektubu.

II. Meşrutiyet Hatırası